

Inhoud

Inleiding	11
1 De oplichter en het slachtoffer	27
2 De opzet	72
3 De prikkel	114
4 De strik	160
5 De babbel	206
6 De overtuiger	238
7 De strop	273
8 De fuik en de slag	305
9 De afscheper en de fikser	335
10 Het (echte) oudste beroep	359
Dankwoord	381
Aantekeningen	384
Register	389

Inleiding

De aristocraten van de misdaad.

– David Maurer

Dr. Joseph Cyr, luitenant-chirurg in het Canadese leger, liep het dek van de HMCS Cayuga op. Het was september 1951, het tweede jaar van de Koreaanse Oorlog, en de Cayuga voer ten noorden van de achtendertigste breedtegraad, net buiten de kust van Noord-Korea. De ochtend was vlot verlopen: geen zieken of gewonden te rapporteren. Aan het einde van de namiddag ontwaarde de uitkijk echter iets wat hij niet verwachtte te zien op de uitgestrekte oceaan: een kleine, smalle Koreaanse jonk voer panisch zwaaiend met een vlag op het schip af.

Binnen het uur lag het krakkemikkige bootje langs zij. Binnenin lagen mensen op een hoop in de viezigheid, hun lichamen verstrengeld. Ze leken op sterven na dood: gemangelde rompen, bloederige, bloedende hoofden, ledematen die de verkeerde kant op stonden of helemaal niet meer konden bewegen. De meeste opvarenden waren nog jongens. Ze waren in een hinderlaag terechtgekomen, legde een Koreaanse verbindingsofficier uit aan de bemanning van de Cayuga; de smerige wonden waren veroorzaakt door kogels en granaatscherven. Daarom was dr. Cyr aan dek geroepen: hij was de enige arts aan boord. Hij zou moeten opereren – en snel

ook. Zonder hem zouden de negentien mannen het hoogstwaarschijnlijk niet redden. Dr. Cyr legde zijn instrumenten klaar.

Er was maar één probleem: dr. Cyr was helemaal geen gediplomeerd geneeskundige, laat staan dat hij over de benodigde kwalificaties beschikte om complexe chirurgische ingrepen uit te voeren aan boord van een varend schip. Hij had niet eens de middelbare school afgemaakt. En zijn echte naam was niet Cyr, maar Ferdinand Waldo Demara, of The Great Impostor, zoals hij uiteindelijk bekend zou worden – een van de meest succesvolle oplichters aller tijden, die deels is vereeuwigd in het gelijknamige boek van Robert Crichton uit 1959. Zijn carrière zou uiteindelijk tientallen jaren beslaan en hij zou zich in die tijd voordoen als lid van elke mogelijke beroepsgroep. Maar nooit voelde hij zich meer in zijn element dan wanneer hij zich voordeed als de meester der mensenlevens – als arts.

In de achtenveertig uur daarop sloeg Demara zich op de een of andere manier door de operaties heen met behulp van een medisch handboek (dat hij een andere arts in Ontario had laten schrijven ‘voor de troepen’, voor wanneer er geen dokter in de buurt was), copieuze hoeveelheden antibiotica (voor de patiënten) en alcohol (voor hemzelf), alsmede een flinke dosis onwankelbaar vertrouwen in zijn eigen kunnen. Hij was per slot van rekening al eerder dokter geweest. En psycholoog, trouwens. En professor. En monnik (meerdere monniken zelfs). En hij had een christelijke hogeschool opgericht. Waarom zou hij geen chirurg kunnen zijn?

Terwijl Demara op volle zee zijn medische wonderen verrichtte op een geïmproviseerde operatietafel, die was vastgebonden om de patiënten tegen het rollen van de golven te beschermen, zwierf boven op het dek een jonge, gedreven persofficier rond op zoek naar een verhaal. Hij voelde de hete adem van de redactie in zijn nek. Ze hadden dringend behoefte aan goede kopij. Hij had dringend behoefte aan goede kopij. Er was al wekenlang niets noemenswaardigs meer gebeurd. Hij grapte al tegen zijn scheepsmakkers dat hij

te lang droogstond. Toen het nieuws van de Koreaanse reddingsoperatie zich onder de bemanning verspreidde, kon hij zijn opwinding nauwelijks de baas. Het verhaal van dr. Cyr was fantastisch. Het was perfect. Cyr had de vijand niet hoeven helpen, maar zijn edelmoedigheid had hem ertoe gedreven. En dan het resultaat: negentien operaties. Negentien man die de Cayuga in veel betere staat verlieten dan ze aan boord waren gekomen. Vond de beste arts het goed dat hij een artikel over hem schreef waarin hij de memorabele gebeurtenissen van de voorbije week op schrift zette?

Hoe kon Demara dat weerstaan? Hij was inmiddels zo zeker van zijn onkwetsbaarheid, zo zelfverzekerd in zijn geleende rol van Joseph Cyr de arts, dat alle media-aandacht welkom was. En hij had toch een aantal meesterlijke operaties uitgevoerd, al zei hij het zelf. Al snel verspreidden de berichten over de heldendaden van dr. Cyr zich door Canada.

Dr. Joseph Cyr – de originele versie – begon zijn geduld te verliezen. Het was 23 oktober en hij zat thuis in Edmundston zijn stinkende best te doen om ongestoord zijn boek te lezen. Maar ze lieten hem niet met rust. De telefoon stond geen moment stil en begon weer te rinkelen zodra hij de hoorn op de haak had gelegd. Of hij die dokter van Korea was, wilden de welmenende bellers weten. Was het wellicht zijn zoon? Of een ander lid van de familie? Nee, nee, zei hij tegen ieder die het horen wilde. Geen familie. Er liepen zoveel Cyrs rond, en zoveel Joseph Cyrs. Hij was het niet.

Een paar uur later werd Cyr opnieuw gebeld, dit keer door een goede vriend die hem voorlas waar de ‘wonderdokter’ zoal had gestudeerd en gewerkt. Er mochten dan veel Joseph Cyrs zijn, de achtergrond van deze Cyr was identiek aan de zijne. Dit was niet meer door toeval te verklaren. Cyr vroeg zijn vriend om een foto.

Het moest een vergissing zijn. Hij wist precies wie dit was. ‘Wacht eens even, dat is een vriend van me, broeder John Payne van de Broeders van het Christelijk Onderwijs,’ zei hij verrast. Cyr

had broeder Payne gekend als novice. Payne had die naam aangenomen toen hij zijn seculiere leven vaarwel had gezegd – een leven dat net als het zijne aan de geneeskunde was gewijd, kon Cyr zich nog goed herinneren. Daarvoor had de man dr. Cecil B. Hamann geheten, geloofde hij. Maar waarom zou hij dan Cyrs naam gebruiken, ook al was hij inmiddels weer geneeskundige geworden? Hij had zelf toch genoeg medische kwalificaties? Demara's list begon steeds meer barsten te vertonen.

En uiteindelijk stortte hij helemaal in elkaar. Maar zijn ontslag bij de marine betekende allerm minst het einde van zijn carrière. De marine zat enorm met de zaak verlegen – ze was belast met de defensie van het hele land, maar had blijkbaar al moeite de veiligheid van haar eigen personeel te waarborgen – en deed geen aangifte. Demara-alias-Cyr werd in alle stilte de laan uit gestuurd en er werd hem gevraagd het land te verlaten. Dat deed hij maar al te graag, en hoewel zijn naam even op ieders lippen lag, was die bekendheid van korte duur en zou hij zich later nog met succes uitgeven voor een hele stoet mensen, van een gevangenisbewaker tot een leraar op een school voor 'geestelijk achtergebleven' kinderen, en van een eenvoudige leraar Engels tot een burgerlijk ingenieur, waarbij hij nog bijna een opdracht binnensleepte om een grote brug te bouwen in Mexico. Toen Demara dertig jaar later overleed, was dr. Cyr maar een van de tientallen identiteiten die zijn geschiedenis doorspekten. Een andere naam die hij had aangenomen was die van zijn eigen biograaf, Robert Crichton. Dat was kort na de publicatie van het boek, maar lang voor het eind van zijn oplichterscarrière.

Telkens opnieuw kwam Demara – Fred, voor degenen die hem zonder vermomming kenden – terecht in gezaghebbende functies: hij kreeg zeggenschap over mensenzieltjes in de klas, over menselijke lichamen in de gevangenis, over menselijke levens op het dek van de Cayuga. Telkens werd hij ontmaskerd, en telkens slaagde hij erin terug te keren en iedereen om hem heen opnieuw in de luren te leggen.

Hoe kon hij zo effectief zijn? Had hij het vooral gemunt op bijzonder weerloze, goedgelovige doelwitten? Ik weet niet of je het gevangenisstelsel van Texas als zodanig kunt omschrijven; het staat immers bekend als een van de hardvochtigste in de vs. Was hij een buitengewoon innemend figuur, boezemde hij mensen dan zoveel vertrouwen in? Niet aannemelijk: hij was één meter vijfentachtig, woog ruim honderdtien kilo, had een hoekige kaak en kleine oogjes, die half vals, half geamuseerd keken. Sarah, het vierjarige dochtertje van Crichton, was zelfs in tranen uitgebarsten toen ze hem voor het eerst ontmoette. Was het dan iets anders, iets diepers en fundamenteelers – iets wat meer zegt over ons en onze kijk op de wereld?

Het is het aloude verhaal. Het verhaal van geloven – van de eenvoudige, onweerstaanbare, universele menselijke aandrang om te geloven in iets wat het leven zin geeft, iets wat ons beeld van onszelf, de wereld en onze plaats daarin bevestigt. ‘Religie is uitgevonden toen de eerste schelm de eerste dwaas ontmoette,’ schijnt Voltaire ooit opgemerkt te hebben. Het klinkt in elk geval als iets wat hij gezegd zou kunnen hebben. Voltaire was geen groot fan van het religieuze establishment. Maar varianten van dit citaat zijn ook toegeschreven aan Mark Twain, Carl Sagan en Geoffrey Chaucer. Het is zo treffend dat ooit, ergens, iemand het gezegd moet hebben.

En het is voornamelijk zo treffend omdat het aan een fundamentele waarheid raakt. De waarheid van onze absolute en onmiskenbare behoefte aan geloof, vanaf de eerste ogenblikken van ons bewustzijn, van de onwrikbare overtuiging van de zuigeling dat ze gevoed en getroost zal worden tot de behoefte van de volwassene om een vorm van rechtvaardigheid en billijkheid in de wereld om hem heen te zien. In zeker opzicht hebben bedriegers zoals Demara het makkelijk. Wij doen het grootste deel van het werk; wij willen geloven wat ze ons vertellen. Hun genialiteit ligt in het ontdekken van wat we precies willen horen, en in het feit dat ze zichzelf pre-

senteren als iemand die dat verlangen het best in vervulling kan laten gaan.

Bedriegers zoals Demara verschijnen waar ze nodig zijn, in de vermomming waar de meeste behoefte aan is: een bekwame dokter die zich vrijwillig aansluit bij de marine op het moment dat er een ernstig tekort aan artsen is, een gevangenisbewaker die de moeilijkste gedetineerden onder zijn hoede neemt op het moment dat niemand anders dat wil doen. De ponzifraudeur die met het volmaakte beleggingsplan komt op een moment dat geld schaars is en de markten wankel. De academicus die voor de doorbraak in het onderzoek naar klonen zorgt waar iedereen op zat te wachten. De kunsthandelaar met de prachtige Rothko die de verzamelaar nooit heeft kunnen vinden. De politicus met de begeerde oplossing voor de netelige kwestie die de stad al jaren in zijn greep houdt. De genezer met precies de juiste remedie, precies de juiste tinctuur, precies de juiste behandeling. De journalist met het verhaal dat als geen ander die belangrijke kwestie illustreert. En, lang voor die allemaal verschenen, de religieus leider die hoop en redding belooft als alles verkeerd is gegaan, die zweert dat de wereld ergens, ooit, rechtvaardig zal zijn.

In de jaren 1950 begon de taalkundige David Maurer dieper in de wereld der oplichters te graven dan iemand ooit eerder had gedaan. Hij noemde ze eenvoudigweg 'de aristocraten van de misdaad'. De oplichter heeft weinig op met harde misdaad – met inbraak of diefstal, geweld of bedreiging. Oplichten is een oefening in 'zachte' vaardigheden. Vertrouwen, sympathie, overredingskunst. Ware oplichters dwingen ons helemaal nergens toe; ze maken ons medeplichtig aan onze eigen ondergang. Zij stelen niet. Wij geven. Zij hoeven ons niet te bedreigen. Wij leveren zelf het verhaal. We geloven omdat we willen geloven, niet omdat iemand ons ertoe heeft gedwongen. En dus geven we ze wat ze maar willen – geld, reputatie, vertrouwen, roem, legitimiteit, steun – en hebben we niet door wat er gebeurt tot het te laat is. Onze drang om te geloven, om zaken die onze wereld verkla-

ren voor waar aan te nemen, is sterk en alomtegenwoordig. Als we op de juiste manier worden aangespoord, zijn we bereid zo ongeveer overal in mee te gaan en zo ongeveer iedereen ons vertrouwen te geven. Complottheorieën, bovennatuurlijke fenomenen, paranormale begaafdheid: het lijkt wel of er geen grens is aan onze goedgelovigheid. Of, zoals een psycholoog het uitdrukte: ‘Het is mogelijk dat lichtgelovigheid diep in het menselijke gedragsrepertoire is ingebakken.’ Want onze hersenen zijn gemaakt voor verhalen. We smachten ernaar, en als ze niet voorhanden zijn, creëren we ze zelf. Verhalen over onze herkomst. De zin van ons leven. Redenen waarom de wereld is zoals hij is. Mensen houden niet van onzekerheid of ambiguïteit. Als we ergens geen wijs uit kunnen worden, gaan we op zoek naar het ontbrekende puzzelstukje. Als we niet begrijpen wat er is gebeurd, of hoe of waarom, willen we een verklaring vinden. En een oplichter wil ons daar maar al te graag van voorzien – geloofwaardige verhalen ophangen is zijn grote kracht.

Er bestaat een (waarschijnlijk apocrief) verhaal over de Franse dichter Jacques Prévert. Op een dag liep hij langs een blinde met een bordje waarop stond: **BLIND EN GEEN PENSIOEN**. Hij stopte voor een praatje. Hoe ging het ermee? Gaven de mensen wat? ‘Niet heel best,’ antwoordde de man. ‘Sommige mensen wel, maar niet veel – de meesten lopen gewoon door.’

‘Zou ik je bordje even mogen lenen?’ vroeg Prévert. De blinde man knikte.

De dichter draaide het om en schreef een boodschap op de achterkant.

De volgende dag kwam hij opnieuw langs. ‘Hoe gaat het nu?’ vroeg hij. ‘Ongelooflijk,’ antwoordde de man. ‘Ik heb in mijn hele leven nog nooit zoveel geld gekregen.’

Prévert had op het bord geschreven: **DE LENTE KOMT ERAAN, MAAR IK ZAL HAAR NIET ZIEN**.

Geef ons een pakkend verhaal en we stellen ons open. Sceptis maakt plaats voor geloof. Dezelfde benadering die ervoor zorgde

dat het schaalpje van een blinde opeens overliep van het geld, kan ons ook ontvankelijk maken voor bijna elke boodschap die overtuigend wordt gebracht, ten goede of ten kwade.

Als we een goochelaarsvoorstelling bijwonen, zijn we daar met de bedoeling misleid te worden. We willen dat ons een rad voor ogen wordt gedraaid om de wereld een beetje wonderlijker, een beetje sensationeler te maken. En de goochelaar gebruikt veel van dezelfde technieken als de oplichter – alleen dan zonder de nare, destructieve afloop. ‘Goochelaar is een soort bewuste, gewenste oplichterij,’ vertelt Michael Shermer me op een namiddag in december. Hij is een wetenschapshistoricus en schrijver die zich al tientallen jaren wijdt aan het ontkrachten van beweringen over het bovennatuurlijke en de pseudowetenschap. ‘Dat je erin tuint, betekent niet dat je een sukkel bent. Als je er niet in tuint, doet de goochelaar iets verkeerd.’

Shermer, de oprichter van de Skeptics Society en het tijdschrift *Skeptic*, heeft goed nagedacht over het feit dat het verlangen om magie te aanvaarden zich zo vaak vertaalt in een gevoeligheid voor de minder respectabele vormen ervan. ‘Neem de balletje-balletje-act van Penn en Teller. Zelfs als ik hem helemaal aan je uitleg, werkt hij nog steeds. Het gaat er niet alleen maar om dat je het geheim kent; het is geen truc. Het gaat ook om vaardigheid en de kunst van de presentatie. Er hoort een heel verhaal bij – daarom is hij zo effectief.’ In wezen hebben goocheltrucs en bedrog het onderliggende principe gemeen: in beide gevallen wordt ons geloof gemanipuleerd. Goochelaarij opereert op het meest fundamentele niveau van de visuele waarneming; de goochelaar manipuleert hoe we de realiteit zien en ervaren. Hij verandert heel even wat we mogelijk achten en maakt letterlijk gebruik van de zwakheden van onze ogen en hersenen om ons een alternatieve versie van de wereld voor te spiegelen. De oplichter doet hetzelfde, maar kan veel verder gaan. Snelle trucs zoals balletje-balletje zijn identiek aan een goocheltoer – zij het dan met slechte bedoelingen. Maar tijdens langdurige oplichting, over een

periode van weken, maanden of zelfs jaren, wordt de realiteit op een hoger niveau gemanipuleerd en wordt er met onze meest fundamentele aannames over de mensheid en de wereld gespeeld.

De echte oplichter doet zijn voordeel met die hunkering naar magie en maakt misbruik van ons eindeloze verlangen naar een bestaan dat iets minder gewoontjes is, iets meer betekenis heeft. Maar wanneer we ons door een oplichter laten beetnemen, willen we niet bedrogen worden – of denken we tenminste niet dat we dat willen. Zolang we blijven verlangen naar magie, naar een realiteit die in enig opzicht mooier is dan ons dagelijkse bestaan, zullen oplichters succes blijven hebben.

De oplichterstruc berust op vertrouwen. De Engelse term is dan ook letterlijk ‘vertrouwen spel’, *confidence game*. Die naam werd waarschijnlijk voor het eerst gebruikt in 1849, tijdens de rechtszaak van William Thompson. De goedgeklede Thompson benaderde volgens *The New York Herald* voorbijgangers op straat in Manhattan, begon een praatje en kwam dan met een uniek verzoek: ‘Vertrouwt u me genoeg om me tot morgen uw horloge toe te vertrouwen?’ Aldus voor het blok gezet met een wat wereldvreemde vraag, die bovendien direct betrekking had op de respectabiliteit, overhandigden veel vreemden daadwerkelijk hun uurwerk. En zo werd de term *confidence man* in het leven geroepen: de persoon die profiteert van andermans vertrouwen. Hebt u vertrouwen in mij? Wat bent u bereid aan me te geven om dat te bewijzen?

Er bestaan veel verschillende oplichterstrucs. Korte, zoals het beruchte balletje-balletje of *three-card monte*: staaltjes van behendigheid en theatraliteit die nog steeds enthousiast worden gespeeld in de straten van Manhattan. En lange, die met veel geduld en vernuft worden opgebouwd, van identiteitsdiefstal en ponzifraude tot het creëren van een heel nieuwe realiteit – een nieuw land, een nieuwe technologie of een nieuw geneesmiddel. Ze hebben een comfortabel plekje gevonden op het internet, maar blijven ook in hun oude, offline vorm voortbestaan. Veel trucs hebben een bizar-